O‘ZBEK MILLIY MUSIQASI IJROCHILIK BEZAKLARINI NOTALASHTIRISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI

O‘zbekiston davlat konservatoriyasi
“Xalq cholg‘ularida ijrochilik” bo‘limi o‘qituvchisi
Yuldashev Jahongir

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek milliy musiqasi ijrochilik amaliyotida qo‘llaniladigan bezaklarni nota yozuvida ifodalash masalasi tadqiq etiladi. Ijrochilik bezaklarining an’anaviy nota yozuvi vositalari orqali aks ettirilish imkoniyatlari va mavjud cheklovlari tahlil qilinadi. Shuningdek, milliy ijrochilik xususiyatlarini hisobga olgan holda bezaklarni notalashtirishga innovatsion yondashuvning asosiy tamoyillari yoritiladi. Maqolada ijrochilik bezaklarini tasniflash, ularning musiqiy mazmunini aniqlash va nota matnida izchil ifodalashning ilmiy-uslubiy jihatlariga alohida e’tibor qaratiladi. Tadqiqot natijalari o‘zbek milliy musiqa merosini yozma shaklda saqlash, o‘rgatish va kelajak avlodga yetkazishda takomillashtirilgan notalashtirish tizimining ahamiyatini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Ijrochilik bezaklari, o‘zbek milliy musiqasi, notalashtirish, nota yozuvi, innovatsion yondashuv, milliy ijrochilik, musiqiy ifoda, qashqar rubobi.

Abstract: This article examines the issue of representing performance ornaments used in Uzbek national music practice through musical notation. The possibilities and limitations of conventional notation methods in recording performance ornaments are analyzed. The article also highlights the main principles of an innovative approach to notation that takes into account the specific characteristics of Uzbek traditional performance. Particular attention is paid to the classification of performance ornaments, identification of their musical content, and consistent representation in musical scores. The results of the study demonstrate the importance

of an improved notation system for preserving, teaching, and transmitting the musical heritage of Uzbekistan to future generations.

Keywords: Performance ornaments, Uzbek national music, notation, musical notation, innovative approach, traditional performance, musical expression, Kashkar rubab.

Аннотация: В статье рассматривается проблема отражения исполнительских украшений, используемых в практике узбекской национальной музыки, средствами нотной записи. Анализируются возможности и ограничения традиционных способов нотирования при фиксации исполнительских украшений. Особое внимание уделяется основным принципам инновационного подхода к нотированию с учетом специфики узбекского национального исполнительства. Рассматриваются вопросы классификации исполнительских украшений, определения их музыкального содержания и последовательного отражения в нотном тексте. Результаты исследования показывают значение усовершенствованной системы нотирования для сохранения, изучения и передачи музыкального наследия Узбекистана будущим поколениям.

Ключевые слова: Исполнительские украшения, узбекская национальная музыка, нотирование, нотная запись, инновационный подход, национальное исполнительство, музыкальная выразительность, кашкарский рубаб.

O‘zbek milliy musiqasi ko‘p asrlik ijrochilik an’analariga ega bo‘lib, uning badiiy mazmuni nafaqat asosiy kuy-ohang tuzilmasi, balki ijro jarayonida yuzaga keladigan turli bezak va ifoda vositalari orqali ham namoyon bo‘ladi. Ijrochilik bezaklari kuyga o‘ziga xos milliy ruh, ifodaviylik va uslubiy xususiyat bag‘ishlaydi[1].

An’anaviy ijrochilik amaliyotida ko‘plab bezaklar ustoz-shogird an’anasi asosida, eshitish va amaliy takrorlash orqali o‘zlashtirilgan. Bunday usul ijrochilik tajribasining avloddan avlodga o‘tishini ta’minlagan bo‘lsa-da, zamonaviy ta’lim

[1] Fitrat A. *O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi.* – Toshkent: Fan, 1993. – B. 55.

jarayonida ularni aniq yozma shaklda ifodalash zaruratini yuzaga keltiradi.

Shu nuqtayi nazardan, o‘zbek milliy musiqasidagi ijrochilik bezaklarini nota yozuvida ifodalash masalasi dolzarb ilmiy-amaliy muammolardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, an’anaviy nota yozuvida to‘liq aks ettirish qiyin bo‘lgan ijro usullarini tizimlashtirish va ularni tushunarli shaklda qayd etish yangi yondashuvlarni talab qiladi.

Ijrochilik bezaklari musiqiy asarning mazmunini boyituvchi va ijro uslubini belgilovchi muhim vositalardan biridir. O‘zbek milliy ijrochiligida nola, qochirim, kashish, molish, sayqal kabi bezaklar kuy rivojida turli vazifalarni bajaradi[2].

Mazkur bezaklarning har biri muayyan ijro harakati, tovushning davomiyligi, balandligi, intonatsion yo‘nalishi va ritmik tuzilishi bilan bog‘liq holda yuzaga keladi. Shu sababli ularni faqat umumiy bezak belgisi orqali ko‘rsatish ayrim hollarda ijro mazmunining to‘liq anglanmasligiga olib kelishi mumkin.

Masalan, mizrobli torli cholg‘ulardan biri bo‘lgan qashqar rubobi ijrochiligida bezaklar tovushning balandligi va davomiyligi, intonatsion harakati, barmoq texnikasi hamda mizrob zarbi bilan uzviy bog‘liq holda yuzaga keladi[3]. Demak, bunday ijro xususiyatlarini nota matnida ifodalashda cholg‘uning texnik imkoniyatlari ham hisobga olinishi lozim.

Ijrochilik bezaklarini notalashtirishda innovatsion yondashuv, avvalo, mavjud nota yozuvini inkor etish emas, balki uning imkoniyatlarini milliy ijrochilik xususiyatlariga mos ravishda takomillashtirishni nazarda tutadi.

Bunday yondashuvning birinchi tamoyili — aniqlik. Har bir belgi yoki ifoda vositasi muayyan ijro hodisasini anglatishi va ijrochi tomonidan bir xil mazmunda talqin qilinishi kerak.

Ikkinchi tamoyil — tizimlilik. Ijrochilik bezaklari alohida-alohida emas, balki ularning musiqiy vazifasi, ijro usuli, intonatsion xususiyati va ritmik o‘rniga ko‘ra yagona tizim asosida tasniflanishi zarur.

[2] Alimova D. Milliy cholg‘ularida nola va qochirimlardan foydalanish // *Modern Science and Research.* – 2024.
[3] Boboyev V. *Microtonal Intonation and Ornamentation in the Kashkar Rubab Maqom Repertoire.* – 2025.

Uchinchi tamoyil — cholg‘u xususiyatlarini hisobga olish. Bir xil bezak turli cholg‘ularda turlicha ijro etilishi mumkin. Shu bois notalashtirish tizimi umumiy nazariy qoidalarga ega bo‘lishi bilan birga, muayyan cholg‘uning ijro texnikasiga ham moslashuvchan bo‘lishi lozim.

To‘rtinchi tamoyil — amaliy qulaylik. Nota matnida qo‘llaniladigan belgilar ortiqcha murakkab bo‘lmasligi, ijrochi uchun tez va aniq tushuniladigan shaklda berilishi muhim.

Innovatsion notalashtirish tizimini yaratishda ijrochilik bezaklarini tasniflash muhim bosqich hisoblanadi. Tasniflash orqali bezaklarning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash, ularning nota matnidagi o‘rnini belgilash imkoniyati paydo bo‘ladi.

Bunda bezaklarni tovush hosil qilish usuli, intonatsion harakati, ritmik xususiyati, asosiy tovush bilan munosabati va ijro texnikasiga ko‘ra guruhlash mumkin. Mazkur yondashuv notalashtirish jarayonini tizimli tashkil etishga xizmat qiladi.

Shuningdek, innovatsion tizimda belgilar ma’nosining barqarorligi muhim ahamiyatga ega. Bir belgi turli joylarda turlicha ma’noda ishlatilmasligi, uning nota matnidagi vazifasi oldindan belgilangan bo‘lishi lozim.

Bu jihat, ayniqsa, an’anaviy ijrochilikni o‘rganuvchi yoshlar uchun muhimdir. Chunki aniq va izchil belgilar tizimi ijro usullarini mustaqil o‘zlashtirishga, nota matnini to‘g‘ri o‘qishga va ijrochilik tajribasini amaliy ravishda qo‘llashga yordam beradi.

Ijrochilik bezaklarini takomillashtirilgan usulda notalashtirishning amaliy ahamiyati, avvalo, milliy musiqa namunalarini aniqroq yozib olish imkoniyatida namoyon bo‘ladi[4]. Nota matni nafaqat asosiy kuy yo‘nalishini, balki uning ijro xususiyatlarini ham aks ettirishi natijasida asarning musiqiy mazmunini to‘liqroq saqlash imkoniyati kengayadi.

Mazkur yondashuv musiqa ta’limida ham muhim ahamiyatga ega. O‘quvchi

[4] Ibragimov B.M. Notation of Complex Examples of Uzbek Musical Heritage // European International Journal of Pedagogics. – 2024. – Vol. 4, No. 12. – B. 21–23.

yoki talaba an’anaviy usulda faqat eshitish orqali o‘zlashtiradigan ayrim ijro bezaklarini yozma belgilar yordamida ham tushunishi va takrorlashi mumkin.

Bundan tashqari, innovatsion notalashtirish tizimi milliy cholg‘u ijrochiligi namunalarini ilmiy tadqiq etish, arxivlashtirish va o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar yaratish uchun ham qulay imkoniyat yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek milliy musiqasidagi ijrochilik bezaklarini nota yozuvida aniq ifodalash milliy ijrochilik merosini saqlash va rivojlantirishning muhim shartlaridan biridir. An’anaviy nota yozuvi musiqiy asarning asosiy tuzilishini aks ettirishda katta imkoniyatlarga ega bo‘lsa-da, ayrim milliy ijro bezaklarining nozik xususiyatlarini to‘liq ifodalashda qo‘shimcha yondashuvlarni talab qiladi.

Tadqiqot natijasida ijrochilik bezaklarini innovatsion notalashtirishda aniqlik, tizimlilik, cholg‘u xususiyatlarini hisobga olish va amaliy qulaylik kabi tamoyillar muhim ekanligi aniqlandi.

Shuningdek, ijrochilik bezaklarini yagona tizim asosida tasniflash va ularning nota matnidagi ifodasini takomillashtirish milliy musiqa ijrochiligining yozma shaklda saqlanishiga xizmat qiladi. Bunday yondashuv o‘zbek milliy musiqa merosini ta’lim jarayoniga kengroq tatbiq etish, ijrochilik usullarini ilmiy asosda o‘rganish va kelajak avlodga izchil yetkazish imkonini beradi.

Shu bilan birga, mazkur yo‘nalishda ishlab chiqilayotgan innovatsion notalashtirish tizimining amaliy samaradorligini turli milliy cholg‘ular va ijrochilik namunalari asosida sinovdan o‘tkazish istiqbolli ilmiy vazifalardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Fitrat A. O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi. – Toshkent.
2. Akbarov I. Musiqa lug‘ati. – Toshkent.
3. Matyoqubov O. Maqomot. – Toshkent.
4. Alimova D. Milliy cholg‘ularida nola va qochirimlardan foydalanish //

Modern Science and Research. – 2024.

5. Ibragimov B.M. Notation of Complex Examples of Uzbek Musical Heritage. – 2024.

6. Abdurashidova D. On the Methods of Sound Production on the Dutor and Their Notation // Journal of National Culture.

7. Boboyev V. Microtonal Intonation and Ornamentation in the Kashkar Rubab Maqom Repertoire. – 2025.